

مدیریت پسماندها در حقوق ایران و فرانسه

(با تاکید بر قانون مدیریت پسماندها مصوب ۱۳۸۳)

علی مشهدی^۱

«...وقتی منابع عام حالت چاله گنداب به خود می گیرد برای پرهیز از تراژدی لازم است بگونه ای دیگر عمل شود. راه حل اصلاحی ما این است. بهبود قوانین کیفری از طریق وضع مقررات و قوانین اجرایی...»

هاردین، تراژدی منابع عام

چکیده

قانون مدیریت پسماندها به عنوان نقطه عطفی در توجه نظام حقوقی ایران به مسئله «پسماند» در مورخ ۸۳/۲/۲۰ به عنوان یک قانون جامع در زمینه مقابله با آثار خطرناک آلودگی و مشکلات ناشی از پسماندها در راستای مدیریت بهینه آنها با قید دوفوریت به تصویب مراجع قانون گذاری رسید. در این مقاله ضمن ارزیابی نظام حقوقی حاکم بر مدیریت پسماندها به جایگاه و مبانی و مشکلات موجود در این زمینه با نگاهی به تجربه قانونگذاران فرانسوی (به عنوان نمونه) پرداخته شده است. فرض اساسی این نوشتار بر این امر استوار است که برای مبارزه و اقدام علیه این مشکل تکیه صرف بر ابزارهای حقوقی کافی نبوده و نیاز به استفاده و هماهنگی سایر سیاست ها، زمینه ها و ابزارهای غیر حقوقی و تجمیع همه امکانات جامعه در کنار «سیاست تقنینی» مطلوب، دقیق و واقع گرایانه نیز احساس می شود.

واژگان کلیدی: حقوق ایران، حقوق فرانسه، مدیریت پسماند، دفع پسماند و پسماندهای رادیواکتیو

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق محیط زیست دانشگاه شهید بهشتی

مقدمه

توسعه شهرنشینی، رواج فرهنگ مصرف گرایی، افزایش جمعیت، و به دنبال آن پیچیده تر شدن زندگی جوامع بشری، در قرن جدید محیط زیست انسانی و طبیعی را با مخاطرات جدی مواجه ساخته است. یکی از بارزترین این مشکلات در جوامع بشری افزایش تولید موادی بود که می رفت بهداشت، سلامتی و امنیت ساکنین آن را به خطر بی انداخت و به همین جهت از همان آغاز با محسوس شدن مشکل و فشار افکار عمومی قانونگذاران در سرتاسر جهان و در جهت حل این مشکل به «وضع قاعده» پرداختند و مسائل مربوط به تولید، جمع آوری و بازیافت آن را قانون مند نمودند. برخی حتی با شکل دهی جنبش «فقدان پسماند»^۱ تاکید بر استفاده حتمی از احکام قانونی در این زمینه نمودند.^۲

بعدا این مسئله از سطح ملی نیز فراتر رفته و در حیطه یکی از موضوعات اساسی حقوق بین الملل محیط زیست در زمینه مسائل مربوط به کنترل، دفع، صادرات و واردات پسماندهای خطرناک مطرح گردید.

با اینحال هنوز با تکیه بر «ابزارهای حقوقی» می تواند کارهای اساسی تری انجام داد و هنوز مشکلات قانونی فراوانی در این زمینه وجود دارد. اینکه منظور از زباله در مفهوم حقوقی آن چیست؟ و در واقع از چه ابزارهایی و قواعد حقوقی می توان یا باید برای کنترل و مقابله با این پدیده استفاده نمود؟ و آیا می توان صرف تکیه بر «اصلاح نظام حقوقی» امیدوار بود که مشکلات بهداشتی و زیست-محیطی این پدیده حل گردد؟ در یک تعریف مختصر حقوق را «مجموعه قواعد حاکم بر روابط» نیز تعریف کرده اند^۳ که هدف ایجاد «نظم» در جوامع بوجود آمده است. و هنگامی که این نظم (اعم از نظم عمومی و نظم خصوصی) به خطر افتد، حقوق حدود، ثغور و ضمانت های مربوط به تضمین آن در جامعه را تعیین می کند. یکی از مهمترین اهداف نظم عمومی بهداشت، سلامتی و ایمنی عمومی است که «پسماند» می توان به عنوان پدیده ای که باعث به خطر افتادن سلامتی و بهداشت عمومی و همچنین محیط زیست باشد، مطرح گردد. بنابراین در خصوص ضرورت ورود حقوق به این عرصه و قاعده مند کردن مسائل آن می توان گفت که این امر حاصل تحول شیوه زیست جمعی است که نیاز به تأمین سلامتی و بهداشت انسانی و حفظ محیط زیست در برابر خطرات آن می باشد.

بخش الف - نظام حقوقی فرانسه در زمینه پسماند

مشکل «پسماند» به ویژه پسماندهای رادیواکتیوی در فرانسه یک معضل زیست محیطی جدید محسوب می شود. به طوریکه قانون ۲۸ ژوئن ۲۰۰۶^۴ به عنوان جدیدترین قانون در خصوص مدیریت انواع مختلف پسماندهای رادیواکتیوی دستورات و مقررات ویژه ای را تعیین نموده است. علاوه بر این، مشکل انواع دیگر پسماندها هم هنوز باقی است که می توان به انواع زباله های خانگی، زباله های کشاورزی، زباله های صنعتی و زباله های بیمارستانی و غیره... اشاره نمود.^۵

نظام حقوقی فرانسه در زمینه مدیریت پسماندها بر مبنای کنترل و مقابله با انواع زیاله ها شکل گرفته است و «کد محیط زیست» فرانسوی شامل مجموعه جامعی از قوانین و مقررات در زمینه «پسماندها» می باشد که طی مواد ۵۴۱-۱ تا ۵۴۱-۵۰ و ۵۴۱-۲ تا ۵۴۱-۱۴ و در دو فصل و نه بخش جداگانه و به صورت مفصل تنظیم شده است.^۷

این مقررات شامل بخش ذیل می شوند:

۱- مقررات و احکام کلی

این احکام طی مواد ۵۴۱-۱ تا ۵۴۱-۸ کد محیط زیست فرانسه مدون گردیده اند این احکام اصول کلی ممنوعیت، جلوگیری و کاهش تولید پسماندهای خطرناک (بند ۱ ماده ۵۴۱-۱) و همچنین مسائل مربوط به اطلاع رسانی و آموزش پیامدهای خطرناک پسماندها را (بند ۲) در بر می گیرد مطابق ماده ۵۴۱-۲ نیز بر مسئولیت حقوقی اشخاصی که اقدام به آلودگی محیط زیست از طریق تولید و انتشار پسماندها در محیط زیست می نمایند اشاره شده است.

۲- مقررات مربوط به دفع پسماندها

مهمترین و مفصل ترین بخش مربوط به این مقررات می باشند که طی مواد ۵۴۱-۱۱ تا ۵۴۱-۳۹ تعیین شده اند و شامل مسائل ذیل می شوند:

- مقررات مربوط به جمع آوری و دفع پسماندهای خانگی (۵۴۱-۲۱)

- برنامه های دفع پسماند^{۱۱} (۵ تا ۱۱-۵۴۱)

- مقررات مربوط به انبار پسماندها (۵۴۱-۲۰-۱۶)

- مقررات مربوط به بازیافت پسماندها^{۱۲} (۳۹ تا ۳۱-۵۴۱)

- ۳- مقررات مربوط به حمل و نقل پسماندها

حمل و نقل پسماندها به ویژه پسماندهای خطرناک نیز تابع ضوابط و قواعد خواص خود هستند و این بخش از مقررات از جنجالی ترین مباحث حقوق بین الملل محیط زیست و مسائل مربوط به صادرات و واردات و ترانزیت پسماند محسوب می شوند و انعکاس آنها در حقوق داخلی و شکل گیری جریانهای زیست- محیطی موسوم به «سبزه های تند» بسیار موثر بوده است. به همین دلیل در حقوق فرانسه مسائل مربوط به حمل و نقل پسماند تحت قاعده و نظام خاص در آمده و طی مواد ۵۴۱-۴۰ تا ۵۴۱-۲

مطرح گردیده است. مطابق نخستین ماده ۲-۵۴۱، صادرات، واردات و حمل و نقل طبقات خاص زباله ها الزاما باید ممنوع شده و یا بطور خاص تحت یک ضابطه از پیش تعیین شده به ویژه بین کشورها درآید»

۴- مقررات کیفری و بررسی تخلفات

برای تضمین اجرای مقررات و ضوابط مربوط به مدیریت پسماندها، مواد ۴۶-۵۴۱ تا ۵۰-۵۴۱ و در شش ماده به ضمانتهای اجرای تخلفات مربوط به مدیریت پسمانده اختصاص یافته است.

مطابق ماده ۲۰ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه پلیس قضایی واجد شرایط مورد اشاره در این ماده صالح به تحقیق و بررسی در زمینه تخلفات مربوط به مدیریت پسماندها می باشد (بند ۱ ماده ۴۴-۵۴۱)^{۱۳}

علاوه بر این مقامات بهداشتی مورد اشاره در ماده ۱۳۱۲ «کد سلامتی عمومی» نیز حق نظارت و بازرسی را خواهند داشت (بند ۵ همان ماده)

طی مواد ۴۲-۵۴۱ نیز عناوین مجرمانه مرتبط با پسماندها مشخص گردیده اند که ارتکاب آنها مطابق آخرین اصلاحات قابل مجازات تا ۲ سال زندان و جریمه تا ۷۵ هزار یورو می باشد این اعمال شامل موارد ذیل می شوند:

- پرتاب پسماند بدون رعایت مقررات مواد ۶-۵۴۱ و ۹-۵۴۱ کد محیط زیست (بند ۱ و ۲)
 - انباشت پسماند بر خلاف شرایط مقرر در این قانون (بند ۴)
 - اقدام به حمل و نقل و تجارت پسماند به ویژه پسماندهای مواد ۷-۵۴۱ و ۸-۵۴۱ و پسماندهای خطرناک (بند ۵)
 - فروش یا مصرف پسماند بدون توجه به شرایط مواد ۲۲-۵۴۱ (بند ۷)
 - فروش یا مصرف پسماند و بدون توجه به شرایط تکنیکی و مدیریتی و بهداشتی پسماند (بند ۸)
 - اقدام به جلوگیری از بازرسی و تحقیق مقامات صالح در زمینه پسماند (بند ۹)
- عناوین مجرمانه فوق صرفا شامل شخص حقیقی نبوده و ممکن است نسبت به اشخاص حقوقی و تحت شرایط مواد ۲-۱۲۱ کد جزایی نیز اعمال گردد. (ماده ۴۷-۵۴۱)^{۱۴}

۵- مقررات ویژه مربوط به پسماندهای رادیواکتیو:

از آنجا که قسمت اعظم انرژی مورد نیاز فرانسه از طریق استفاده از انرژی هسته ای تأمین می گردد مسئله پسماندهای رادیواکتیو و هسته ای از سالها پیش موضوع مقررات مختلفی قرار گرفته است و زمینه های آن به قانون دوم اوت ۱۹۶۱ بر می گردد، بعدا با اهمیت یافتن این مسئله قانون ویژه ای در این زمینه به تصویب رسید و آن قانون ۳۰

دسامبر ۱۹۹۱ مربوط به تحقیقات مدیریت پسماندهای هسته ای بود. در راستای اجرای این قانون مصوبه ۳۰ دسامبر ۱۹۹۲ نیز اقدام به تأسیس «آژانس ملی مدیریت پسماندهای هسته ای»^{۱۷} نمود. این آژانس در زمینه مسائل زیست محیطی و اثرات ناشی از پسماندهای هسته ای فعالیت می نماید. علاوه بر این مصوبه ۲۲ سپتامبر ۱۹۹۴ نیز به تعیین قواعد مربوط به صادرات، واردات، انتقال، خرید و فروش پسماندهای هسته ای میان کشورهای عضو اتحادیه اروپا و سایر مناطق پرداخته است.

مواد ۱-۵۴۲ تا ۱۴-۵۴۲ کد محیط زیست فرانسه نیز اختصاصاً به مدیریت پسماندهای هسته ای اشاره دارد و مقررات مربوط به آنرا مشخص می کند.^{۱۸}

علاوه بر قوانین و مقررات داخلی حاکم بر مدیریت پسماندها در فرانسه باید به دو دسته از قواعد و قوانین دیگر اشاره نمود که جایگاه ویژه ای در نظام حقوقی فرانسه در زمینه مدیریت پسماندها دارد که عبارتند از:

۱- تعهدات ناشی از کنوانسیون‌های بین‌المللی در زمینه پسماندها

در سطح بین‌المللی، کنوانسیون‌های ویژه ای برای مدیریت پسماندها شکل گرفته است و تعهدات خاصی را برای کشورهای عضو ایجاد نموده است، این کنوانسیون‌ها در نظام حقوقی فرانسه جایگاه ویژه ای دارند مطابق اصل ۵۵ قانون اساسی فرانسه^{۱۹} نیز اصل برتری حقوق بین‌الملل بر حقوق داخلی مورد توجه قرار گرفته است. مهمترین این کنوانسیون‌ها در زمینه پسماندها عبارتند از:

– کنوانسیون ۱۹۸۹ بال در زمینه کنترل نقل و انتقال زباله‌های خطرناک^{۲۰}

– کنوانسیون ۱۹۷۲ لندن مربوط به جلوگیری از آلودگی دریایی ناشی از تخلیه مواد زائد و دیگر مواد

– کنوانسیون ۱۹۹۷ وین مربوط به مدیریت پسماندهای هسته ای^{۲۱}

۲- نقش دستورالعمل‌های اتحادیه اروپا

فرانسه از اعضای فعال اتحادیه اروپاست و قواعد حقوق داخلی آن متأثر از مقررات این اتحادیه است. بر خلاف نظام حقوقی ایران که صرفاً قواعد حقوقی حاکم بر مدیریت پسماندها را در محدوده در قوانین داخلی و کنوانسیون‌های بین‌المللی اعمال می نماید. در فرانسه علاوه بر دو دسته قوانین و قواعد مورد اشاره، در فوق دسته سومی از مقررات وجود دارند که اهمیت ویژه ای دراز حوزه محیط زیست داشته و در یکسان سازی تصمیمات کشورهای عضو اتحادیه اروپا در زمینه مسائل مرتبط با محیط زیست نقش اصلی را ایفاء می نمایند. در زمینه مدیریت پسماندها نیز مقررات گوناگونی توسط اتحادیه اروپا به تصویب رسیده است که مبنای عمل کشورهای عضو در این زمینه می باشد.^{۲۲} مهمترین آنها عبارتند از:

- دستور العمل کادر ۱۵ ژوئیه ۱۹۷۵ مربوط پسماندها
- دستور العمل ۲۲ مارس ۱۹۷۸ مربوط به پسماندهای سمی و خطرناک^{۲۴}
- مصوبه اول فوریه ۱۹۹۳ مربوط به نظارت و کنترل بر انتقال و ورود پسماندهای خطرناک به اتحادیه اروپا^{۲۵}
- دستور العمل ۳ فوریه ۱۹۹۲ مربوط به نظارت و کنترل و انتقال پسماندهای هسته ای بین کشورهای عضو^{۲۶}

بخش ب: ارزیابی نظامی حقوقی فرانسه و تطبیق آن با حقوق ایران

نظام حقوقی ایده آل باید همیشه یک گام جلوتر از تحولات صنعتی و تکنولوژیکی حرکت نموده یا لاقط پا به پای تحولات آن تغییر یافته و هماهنگ گردد، قواعد گسترده و جزئی تر که در فرانسه در زمینه پسماندها وجود دارند (که بخشی از آن مختصرا بحث گردید) حکایت از تحول دائمی نظام حقوقی حاکم بر پسماندها پا به پای تحولات تکنولوژیکی در این کشور دارد که به دنبال آن رژیم حقوقی اختصاصی برای هرنوع زباله شکل گرفته است. به عبارت ساده تر نظام حقوقی فرانسه از احکام کلی تر عدول نموده و به جزئیات مربوط به مقابله با پسماندها پرداخته است.^{۲۸} در ذیل ضمن اشاره گذرا به نظام حقوقی ایران مختصرا به مقایسه دو نظام خواهیم پرداخت:

۱- نظام حقوقی ایران

قبل از تصویب قانون مدیریت پسماندها، هیچ مصوبه جامعی در خصوص کنترل و مقابله با پسماندها وجود نداشت و احکام و قواعد آن تابع قوانین و مقررات پراکنده ای از جمله قانون شهرداریها، قانون مجزات اسلامی (بحث آلودگی محیط زیست ماده ۶۸۸) قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا، آئین نامه بهداشت محیط و قانون طرز جلوگیری از بیماریهای آمیزشی و بیماریهای واگیردار مصوب ۱۳۲۰ بود. در ماده ۶۸۸ قانون مجزات اسلامی ریختن زباله در خیابان یکی از مصادیق تهدید علیه بهداشت عمومی تلقی می شود. همچنین مطابق ماده ۲۴ قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا سوزاندن و انباشتن زباله های شهری و خانگی و نیز هر گونه نخاله در فضای باز و معابر ممنوع اعلام شده است. با تصویب قانون مدیریت پسماندها در مورخ ۱۳۸۳/۲/۲۰ تحولی اساسی در حقوق ایران در این زمینه پدیدار شد. این قانون با یک نگاه جامع به مسئله پسماند پرداخت که از مهمترین ویژگی های آن می توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۲- مقابله با پسماند، وظیفه ای عمومی

نظیر حقوق فرانسه (ماده ۵۴۱ کد محیط زیست) در ماده ۱ قانون مدیریت پسماندها مقابله با آثار زیانبار پسماندها و مدیریت بهینه آنها و رعایت سیاستهای مقرر در آن بر عهده کلیه وزارتخانه ها، سازمانها و موسسات و نهادهای دولتی و غیر دولتی، شرکتها و اشخاص حقیقی و حقوقی گذاشته شده است. بنابراین رسیدن به اهداف سیاستهای (مدیریت پسماند) نیاز به تجمیع همه امکانات جامعه دارد. با اینحال در موارد مختلف همین قانون برای ارگانها و سازمانهایوظایف و ماموریت های ویژه ای نیز پیش بینی شده است:

- سازمان حفاظت محیط زیست به عنوان متولی عام (بند الف ماده ۲)

- موسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی و وزارت بهداشت (ماده ۳)

- سازمان صدا و سیما (ماده ۶)

- وزارت جهاد کشاورزی، صنایع و معادن و وزارت کشور (تبصره ماده ۶)

- شهرداریها و دهیاریها و بخشداریها (ماده ۷)

۳- مسئله تعاریف

یکی از نکات برجسته قانون مدیریت پسماندها ارائه تعریف جامع و تفکیک تعریف هر یک از انواع پسماندها از همدیگر است که از لحاظ حقوقی اهمیت ویژه ای دارد. امری که در فرانسه صرفا در ماده ۱ قانون ۱۵ ژوئیه ۱۹۷۵ مربوط به دفع زباله ها به آن پرداخته شده است. مطابق این ماده "پسماند عبارتست از هرگونه مادهایکه در فرایند تولید، تبدیل یا استفاده از مواد رها می شود، گفته می شود» درحقوق ایران از لحاظ مفهومی پسماندهای عادی از پسماندهای پزشکی، ویژه، کشاورزی و صنعتی تفکیک شده اند.

۴- نقل و انتقال پسماند

در قانون مدیریت پسماندها ضمن تفکیک نقل و انتقال برون مرزی از درون مرزی همانند رژیم حقوقی فرانسه که به آن اشاره شد (ماده ۴۰-۵۴۱) تحت ضابطه خاصی قرار داده است مطابق ماده ۱۴ این قانون نقل و انتقال درون مرزی نیز تابع آیین نامه های مصوب هیأت وزیران خواهد بود.

۵- قواعد مربوط به دفع پسماندها

همانگونه که اشاره شد مقررات مربوط به جمع آوری و دفع زباله ها به طور مفصل در کد محیط زیست فرانسه بحث شده است در قانون مدیریت پسماندها برای این امر «مدیریت اجرایی پسماند» پیش بینی شده (ماده ۷) که ممکن است. حسب مورد خود تولید کننده یا مقامات دیگر (شهرداریها و بخشداریها) باشند.

مقررات مربوط به دفن، تفکیک، بازیافت نیز در طی مواد گوناگون مشخص شده اند (مواد ۹، ۱۲ و ۱۳)

۶- مقررات کیفری

نوع تخلفات و جرائم پیش بینی شده در این قانون (مواد ۱۶ تا ۲۰) شبیه نظام حقوقی فرانسه است با این تفاوت که در فرانسه برای تخلفات ناشی از پسماند کیفر «حبس» در کنار «جزای نقدی» پیش بینی شده است. (ماده ۴۶-۵۴۱) اما سیاست کیفری ایران «جریمه» محور بوده که البته با توجه به مبانی جدید حقوق جزا و سیاست جنایی در جمهوری اسلامی ایران مبنی بر کاستن از حجم مجازاتهای حبس و جایگزینی مجازاتهای نظیر جزای نقدی یکی از محاسن قانون مدیریت پسماندها محسوب می شود. با اینحال نباید از معایب کیفر «جزای نقدی» نیز غافل ماند. ۴۰

جرائم پیش بینی شده در حقوق ایران برای پسماندها مشابه نظام فرانسه مختصرا عبارتند از:

- ۱- نگهداری، مخلوط کردن، جمع آوری، حمل و نقل، خرید و فروش، دفع، صدور و تخلیه پسماندها در محیط (ماده ۱۶)
- ۲- مخلوط کردن پسماندهای پزشکی با سایر پسماندها (ماده ۱۳ و قسمت اخیر ماده ۱۶)
- ۳- تخلیه کردن پسماندهای پزشکی (ماده ۱۳ و قسمت اخیر ماده ۱۶)
- ۴- استفاده و بازیافت پسماندهای پزشکی (همان ماده)
- ۵- نقل و انتقال غیر قانونی برون مرزی و درون مرزی پسماندهای ویژه (ماده ۱۷)
- ۶- استتکاف آلوده کنندگان از توقف عملیاتی اجرایی پس از اخطار به نامبردگان (ماده ۱)

نتیجه گیری

از آنچه که مختصرا در خصوص نظام حقوقی حاکم بر مدیریت پسماندها در حقوق ایران و فرانسه گذشت می توان دریافت که قاعده گذاری در خصوص مدیریت پسماندها حاصل تحول قواعد و قوانین و تطبیق آنها با الزامات نوین جامعه است. در حقیقت این تحولات نتیجه یک تحول دائمی در زمینه انواع پسماندهاست. نظام حقوقی ایران در این زمینه به

طفلی می ماند که «در حال رشد» است که نمونه بارز و جامع آن تصویب قانون مدیریت پسماندها و تجمیع قواعد آن در یک قانون است.

در پایان ذکر این نکته اهمیت دارد که حل مشکلات ناشی از «پسماند» یک مسئله چند بعدی و پیچیده ای را مطرح می کند که نیاز به همکاری و همیاری و تجمیع همه امکانات جامعه (دولت، موسسات خصوصیه عمومی) و به ویژه شهروندان دارد. علاوه بر این نیاز به استفاده از ابزارهای غیر حقوقی نظیر مشوق های اقتصادی، ابزارهای فرهنگی، آموزشی و ترویجی در کنار ضمانتهای حقوقی هدفمند، جامع و دقیق، اهمیت ویژه ای دارد بطوریکه بدون آنها چندان نمی توان به ابزارهای حقوقی در حل مشکلات از جمله مسائل و مشکلات زیست محیطی به ویژه مسائل و مشکلات ناشی از پسماند امیدوار بود با اینحال از نقش ویژه ابزارها و سیاستهای حقوقی نیز نباید غافل ماند. این ابزارها می توانند با اجبار حقوقی اهداف مدیریت پسماند را تأمین نمایند.

پی نوشت

۱- zero waste معتقد است که مدیریت پسماندها باید به حکم قانون اجرا شود به دلیل اینکه تولیدکنندگان تن به این کار نمی دهند مگر این که وادار به این کار شوند.

۲- هیزن، دن، **زندگی پنهانی زباله**، (نشریه سیاحت غرب، ش ۴۰، آبان ۸۵)

۳- امیر ارجمند اردشیر، **حقوق اداری**، (دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۴) ص ۲

4) dechet

5) la loi no 2006- 739 du 28 juin 2006

6) institute fraçais de L'environnement , **L'environnement en france**, (ifen.2006) p.p9-11

7) Lamarque, jean, **code del'enrironnement**, (daloz, 1998) p.p,1172-1249

8) op. cit. p.1172

9) Elimination des dechets

10) Dechet menagers

11) plans d'elimination des dechets

12) Recuperation des dechets, art. (541-1 a la 541-39)

13) code de la sane public. Art (1321-1)

14) ; Yves, mayad, **code penal**, (daloz, 2005) p.p69-77

15) Delmas, J, **tous les problemes juridiaux des pollutions et nuisance**

Industrielles, (encyclopedia delmas pour la vie des Affaires, 1973) p.p 8H8- H₁₂

16) lio no 21-1381 du 30 decembre 1991 Relative aux recherehes sur la gestion des dechets radioactives,

17) Agence nationale pour la gestion des dechets radoiactifs

18) lic. Cit. lamarque, p.p. 1249. 60

۱۹) مطابق اصل ۵۵ قانون اساسی فرانسه «معاهدات یا موافقتنامه هایی که به طور قانونی به امضاء یا تصویب رسیده اند به

محض انتشارشان نسبت به قوانین داخلی ارجعیت دارند مشروط بر اینکه در هر موافقتنامه یا معاهده، طرف مقابل نیز

آنها اجرا نماید»

- 20) la convention de Bal 1989 sur la controle des mourement trasfrontiers de dechets dangereux et leur elimination. Ratftee par la france le 7 janvier 1991
- 21) convention londres de 1972 sur la prevention de la pollution des mer resultant de l'imnersion de dechets.
- 22) la convention 1997 de vienne sur la gestion des dechets radioactifs.
- 23) Roche, cathrine, driot del' environnement, (Galino editeur, 2001) p.p. 129-126
- 24) La directive cadre du 15 jullet 1975 relavive aux dechets
- 25) la directive no 78/ .319/. CEE du 20 mars 1978 realtive aux dechets toxique et dangereux
- 26) op. cit. p. 131
- 27) Ibid
- ۲۸- یکی از ویژگیهای نظام حقوقی فرانسه تفکیک پسماندهای ویژه (نظیر پسماندهای هسته ای) و احکام وقواعد مربوط به آن از سایر پسماندهاست. به عبارت دیگر پسماندهای خطرناک را تابع رژیم حقوقی خاص و ویژه ی خود قرار داده است.
- 29) prieur, michel, **droit del'environnement**, (dallos, 2001) p.593

در خصوص ارزیابی محاسن و معایب کیفر جزای نقدی ر.ک:

۳۰- نوریها، رضا، **حقوق جزای عمومی**، (انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۹)، صص، ۱۰- ۴۰۹